

3.3. Регіональний аспект розвитку промисловості України

Промисловість розміщено на території України досить нерівномірно. Найбільша концентрація її склалася в Донецькому регіоні (Донецька і Луганська області) та Придніпров'ї (Дніпропетровська і Запорізька області).

Нерівномірність соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних утворень у більшості країн являє одну з найбільш актуальних проблем економічної політики. Важлива увага в оцінці потенціалу розвитку промисловості повинна приділятися регіональній діагностиці, особливо у зв'язку з оцінкою привабливості, конкурентоспроможності регіонів. Це вимагає наявності у її суб'єктів упорядкованих уявлень про сучасний зміст, потенціал і проблеми такої діагностики як системно-наукового засобу територіального розвитку [246, с. 153].

З точки зору економічної теорії регіональну структуру промисловості характеризують регіональні рахунки виробництва та відповідна система показників, включаючи валову додану вартість (з 2004 р. визначається як валовий регіональний продукт – ВРП) (табл. 3.10). Обсяги ВДВ на душу населення регіону та індекси фізичного обсягу ВДВ на душу складають сутність якісних показників регіонального розвитку. Звідси впливає важливість оцінки таких показників у регіональному розрізі та в розрізі видів промислової діяльності.

Таблиця 3.10

Динаміка основних показників розвитку регіонів України*

Регіони	Частка ВДВ регіонів у загальному обсязі ВДВ, %				
	2002	2003	2004	2005	2006
Вся промисловість	100	100	100	100	100
АР Крим	3	3	2,9	3	3
Вінницька	2,8	2,7	2,6	2,4	2,5
Волинська	1,6	1,6	1,5	1,5	1,4
Дніпропетровська	9,5	8,9	8,8	9,0	8,7
Донецька	12,5	12,5	12,4	12,7	12,4
Житомирська	2,1	1,7	1,7	1,7	1,7
Закарпатська	1,6	1,5	1,6	1,6	1,6
Запорізька	5,5	4,3	4,2	4,3	4,2
Івано-Франківська	2,3	2,1	2,2	2,2	2,3
Київська	4,3	3,5	3,4	3,4	3,3
Кіровоградська	1,6	1,7	1,7	1,6	1,6
Луганська	4,6	4,1	4,2	4,2	4,1
Львівська	4,2	4	4,1	3,9	4,3
Миколаївська	2,4	2,4	2,3	2,2	2,2
Одеська	5,1	5,2	5,0	4,8	5,2
Полтавська	4,1	3,6	3,8	3,8	3,6
Рівненська	1,8	1,7	1,7	1,7	1,7
Сумська	2,5	2,2	2,1	1,9	2
Тернопільська	1,3	1,3	1,3	1,2	1,3
Харківська	6	5,7	5,8	5,9	5,9
Херсонська	1,7	1,6	1,6	1,5	1,5
Хмельницька	2,1	2	1,9	1,8	1,9
Черкаська	2,3	2	1,9	2,0	1,9
Чернівецька	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0

**Розвиток регіональної промислової політики держави:
теорія, методологія, механізми**

Закінчення таблиці 3.10

Чернігівська	2,2	1,9	1,9	1,8	1,7
м. Київ	11,4	17	17,2	18,3	18,3
м. Севастополь	0,5	0,6	0,7	0,6	0,7

*Джерело: Складено за даними [375].

Аналіз регіонів за узагальнюючим індикатором рівня економічного розвитку – показником обсягу виробництва валової доданої вартості на одну особу, підтверджує факт поглиблення диференціації територіального розвитку.

За величиною ВДВ на одну особу населення різниця між регіонами України суттєва (рис. 3.2, рис. 3.3).

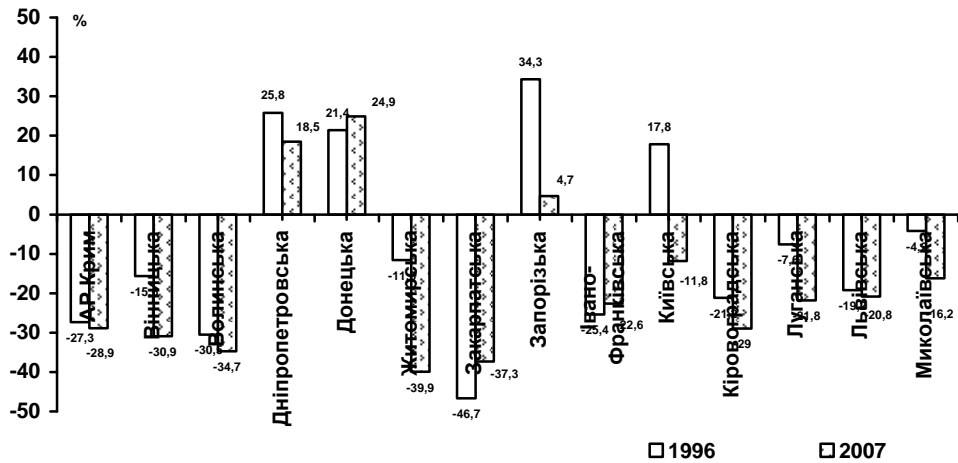

Рис. 3.2. Динаміка ВДВ на одну особу населення (відхилення від середньої величини по Україні, %) [375]

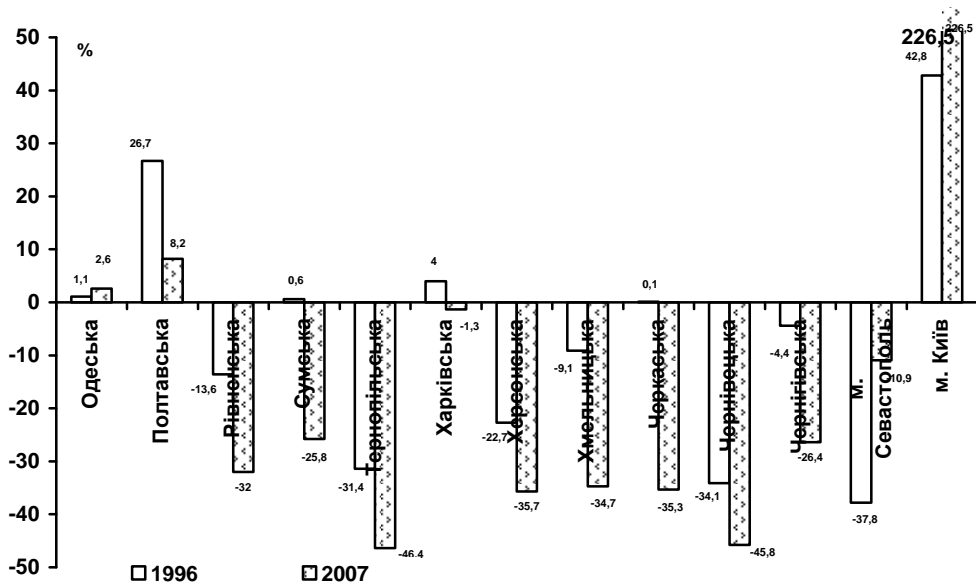

Рис. 3.3. Динаміка ВДВ на одну особу населення (відхилення від середньої величини по Україні, %) [375]

Найвища величина валової доданої вартості у розрахунку на одну особу населення припадає в даній діаграмі у 2007 р. на Донецьку область (124,5 % до середнього по Україні показника), причому у 1996 р. лідером серед даних областей була Запорізька область (134,3 % до середнього показника), яка поступово втратила свої оберти, однак і у 2007 р. вона має вищий за середній показник по Україні – на 4,7 %. Найменша величина ВДВ на одну особу в даній діаграмі у 2007 р. належить Житомирській області (60 % до середнього показника), тоді як у 1996 р. цей показник був набагато вищий (88,4 %). Розглянемо динаміку ВДВ на одну особу населення ще в ряді областей (рис. 3.3).

Безумовним лідером серед регіонів України по ВДВ у розрахунку на одну особу населення є м. Київ (у 1996 р. – 1 937 грн, у 2003 р. – 16 697 грн, у 2007 р. – 33 175,8 грн). Найнижчу частку виробництва продукції мають Тернопільська та Чернівецька області (відповідно 53,6 % та 54,2 % до середньоукраїнського показника ВДВ на одну особу у 2007 р.).

У 1991-1996 рр. промислове виробництво безперервно зменшувалось практично в кожному регіоні. До 1997 р. кількість областей, у яких відбувалося зростання річного обсягу промислового виробництва не перевищувала трьох. У 1997 р. таких областей було вже 12, у 1998 р. – 16, у 1999 р. – 20, що вперше з 1990 р. забезпечило збільшення виробництва в цілому по країні на 4 % [231, с. 329]. Як бачимо з табл. 3.3, приріст промислового виробництва у 2006 р. забезпечено в деяких регіонах, зокрема, Вінницькій, Київській, Одеській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій та Чернігівській областях.

Таблиця 3.11

Динаміка показників розвитку промисловості регіонів України*

Регіони	Індекси продукції промисловості, % до попереднього року							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Вся промисловість	113	114	107	116	113	103	106	110
АР Крим	112	109	93	119	128	114	103	112
Вінницька	113	109	104	112	112	113	106	109
Волинська	143	121	112	122	123	122	119	144
Дніпропетровська	116	109	104	110	110	107	108	107
Донецька	112	106	104	119	112	92	106	108
Житомирська	113	114	104	122	119	113	105	109
Закарпатська	143	122	112	144	127	108	127	120
Запорізька	120	102	101	121	119	104	110	119
Івано-Франківська	102	125	123	128	111	105	91	96
Київська	115	110	105	117	116	118	114	108
Кіровоградська	122	114	104	124	134	111	112	110
Луганська	130	130	104	112	111	102	102	116
Львівська	112	143	114	114	109	93	108	113
Миколаївська	109	110	103	112	115	107	106	108
Одеська	90	130	108	118	97	99	91	117
Полтавська	90	133	138	109	110	98	107	103
Рівненська	104	110	101	121	115	113	109	112
Сумська	103	107	103	117	108	114	104	108
Тернопільська	116	119	103	135	102	109	118	109
Харківська	104	117	105	111	116	113	106	110
Херсонська	128	125	105	116	98	88	81	109
Хмельницька	110	111	103	114	113	119	113	115
Черкаська	107	112	108	128	112	114	104	125
Чернівецька	111	112	103	127	106	110	108	121
Чернігівська	119	113	105	110	110	111	103	106
м. Київ	126	118	108	114	119	115	110	109
м. Севастополь	114	114	106	108	126	117	136	106

*Джерело: складено за даними [375].

**Розвиток регіональної промислової політики держави:
теорія, методологія, механізми**

Різно знизилися показники обсягу промислової продукції в Автономній Республіці Крим, Донецькій, Закарпатській, Запорізькій, Кіровоградській, Львівській та Полтавській областях. Тоді як у 2003 р. могли спостерігати досить високі темпи розвитку, забезпечення зростання обсягів промисловості майже в усіх регіонах України. Тенденції економічного зростання (зокрема, обсягів промислової продукції) можемо спостерігати практично в усіх регіонах нашої країни. Але вплив політичних чинників у 2004 р. засвідчив погіршення динаміки обсягу продукції промисловості і посилив регіональну диференціацію економічних процесів. Це обумовлено складаними політичними процесами в країні восени та в грудні 2004 р. Тому маємо підтвердження слів З. Варналія, що важливим політичним чинником економічного зростання є суспільно-політична стабільність у державі [66, с. 72].

Існує значна асиметрія серед регіонів України щодо залучення інвестицій в основний капітал. Лідерство за цим показником належить м. Києву (18,3 % у 2007 р. та 16,1 % у 2000 р. до загального обсягу інвестицій), потім ідуть Донецька (9,5 % у 2007 р. та 12,3 % у 2000 р.), Дніпропетровська (7,8 % у 2007 р. та 9,5 % у 2000 р.), Одеська (6,8 % у 2007 р. та 5,7 % у 2000 р.), Харківська (6,7 % у 2007 р. та 5,8 % у 2000 р.) та Львівська (4,8 % у 2007 р. та 4,5 % у 2000 р.) області (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Динаміка інвестицій в основний капітал у 2000-2007рр. за регіонами*

	2000р.		2004р.		2005	2006	2007	з 2004 р. до 2010 р.	
	Млн грн	% до загального обсягу інвестицій у промисловість	Млн грн	% до загального обсягу інвестицій у промисловість				Млн грн	% / відсоткові пункти
Україна	23 629	100	75 714	100	93 096	125 254	188 486	+ 52 085	+ 220 / + 13,5
Автономна Республіка Крим	784	3,3	2 740	3,6	3 375	4 684	7 007	+ 1 956	+ 249,5 / + 0,3
Вінницька	365	1,5	1 155	1,5	1 693	2 494	4 136	+ 790	+ 216,4 / 0
Волинська	278	1,2	1 064	1,4	1 186	1 839	2 867	+ 786	+ 282,7 / + 0,2
Дніпропетровська	2 252	9,5	5 906	7,8	7 792	10 737	14 874	+3 654	+ 162,3 / - 1,7
Донецька	2 901	12,3	7 239	9,5	9 598	11 728	16 898	+ 4338	+ 149,5 / - 2,8
Житомирська	256	1,1	854	1,1	1 135	1 546	2 442	+ 598	+ 233,6 / 0
Закарпатська	332	1,4	1 113	1,5	1 115	2 019	2 642	+ 781	+ 235,2 / + 0,1
Запорізька	1 190	5,1	2 745	3,6	3 299	3 896	6 407	+ 1 555	+ 130,7 / - 1,5
Івано-Франківська	605	2,6	1 589	2,1	1 683	2 620	4 006	+ 984	+ 162,6 / - 0,5
Київська	947	4,0	3 547	4,7	4 519	7 032	12 658	+ 2 600	+ 274,6 / + 0,7
Кіровоградська	271	1,2	1 357	1,8	1 285	1 777	2 482	+ 1 086	+ 400,7 / + 0,6
Луганська	1 030	4,4	2 941	3,9	4 363	5 538	9 754	+ 1 911	+ 185,5 / - 0,5
Львівська	1 061	4,5	3 634	4,8	4 682	5 875	8 287	+ 2 573	+ 242,5 / + 0,3
Миколаївська	460	2,0	1 963	2,6	2 534	3 118	3 699	+ 1 503	+ 326,7 / + 0,6
Одеська	1 348	5,7	5 137	6,8	5 154	7 339	10 500	+ 3 789	+ 281,1 / + 1,1
Полтавська	1 438	6,1	2 887	3,8	3 709	4 760	6 672	+ 1 449	+ 100,8 / - 2,3

Закінчення таблиці 3.12

Рівненська	365	1,5	1 937	2,6	1 184	2 144	2 924	+ 1 572	+ 430,7 / + 1,1
Сумська	597	2,5	1 102	1,5	1 441	1 508	2 435	+ 505	+ 84,6 / - 1,0
Тернопільська	199	0,8	632	0,8	890	1 214	1 979	433	+ 217,6 / 0
Харківська	1 373	5,8	5 055	6,7	5 775	7 957	12 051	+ 3 682	+ 268,2 / + 0,9
Херсонська	282	1,2	886	1,2	1 077	1 503	2 322	+ 604	+ 214,2 / 0
Хмельницька	455	1,9	1 745	2,3	1 461	2 075	3 135	+ 1 290	+ 283,5 / + 0,4
Черкаська	330	1,4	2 408	3,2	2 046	3 304	4 236	+ 2 105	+ 637,9 / + 1,8
Чернівецька	141	0,6	656	0,9	755	1 451	2 332	+ 515	+ 365,2 / + 0,3
Чернігівська	431	1,8	1 140	1,5	1 333	1 520	2 422	+ 709	+ 164,5 / - 0,3
м. Київ	3 809	16,1	13 859	18,3	19 468	24 858	38 230	+ 10 050	+ 263,8 / + 2,2
м. Севастополь	129	0,5	423	0,5	544	718	1 089	+ 294	+ 227,9 / 0

*Джерело: розраховано за даними [375].

Причини інвестиційної активності вищезазначених регіонів полягають у тому, що саме в них зареєстровані і діють вільні економічні зони, наприклад, «Рені» (Одеська область), «Славутич» (Київська область) і території пріоритетного розвитку (у м. Харкові, Донецькій області), які задекларували розвиток майже всіх напрямів національного господарства України, зокрема добувної та обробної промисловості. Також у цих областях розташовані галузі промисловості, які є пріоритетними для інвестування: металургійна та вугільна галузі (Донецька та Дніпропетровська області), підприємства з виробництва мінеральних добрив (Одеська область), машинобудування, харчова промисловість (Харківська область), видобуток вуглеводів, деревообробка, паперова промисловість (Львівська область) і м. Київ, де зосереджено наукові організації та наукоємні виробництва.

Невисокий рівень конкурентоспроможності окремих регіонів України на зовнішніх ринках призвів до того, що активну зовнішню торгівлю здійснює обмежена кількість регіонів (табл. 3.13, табл. 3.14).

Таблиця 3.13

Динаміка експорту/імпорту товарів по регіонах України*

	Всього, млн дол США							
	2001		2002		2003		2004	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
Україна	16 264,7	15 775,1	17 957,1	16 976,8	23 066,8	23 020,1	32 666,1	28 996,8
АР Крим	218,3	125,8	220,5	120,9	317,1	154,0	274,9	150,4
Вінницька	208,6	150,5	249,7	150,7	333,5	196,3	421,7	246,0
Волинська	171,1	179,6	147,8	141,0	204,8	181,3	272,8	264,6
Дніпропетровська	2 844,6	973,2	2 866,2	1 123,5	3 588,9	1 777,3	5 409,9	2 336,0
Донецька	2 954,7	830,2	3 539,9	874,8	4 960,3	1 481,4	8 343,6	2 182,9
Житомирська	140,5	126,3	176,6	140,9	219,1	187,2	262,2	141,8
Закарпатська	253,7	243,6	270,6	252,6	414,6	453,3	605,5	614,4
Запорізька	1 316,6	502,5	1 326,8	481,3	1 719,6	884,3	2 369,2	1 225,6
Івано-Франківська	307,1	198,8	392,8	255,3	680,7	365,5	867,3	477,1
Київська	304,5	386,0	300,4	465,1	345,2	703,0	473,9	921,1
Кіровоградська	76,4	36,8	72,3	29,0	100,0	50,3	200,0	84,4
Луганська	1 236,4	211,8	1 409,7	186,4	1 351,5	271,6	1 899,8	367,2
Львівська	302,1	611,6	353,9	511,7	495,6	700,6	639,7	726,7
Миколаївська	485,6	265,7	540,7	257,8	544,0	267,0	654,4	327,4
Одеська	601,7	592,3	979,6	774,5	1 048,0	996,5	1 053,8	935,6
Полтавська	601,8	170,3	778,2	173,9	1 022,9	286,4	1 381,1	476,6

**Розвиток регіональної промислової політики держави:
теорія, методологія, механізми**

Закінчення таблиці 3.14

Рівненська	78,3	111,7	105,1	115,8	158,0	187,6	202,6	224,3
Сумська	237,0	118,2	261,1	111,0	352,1	151,2	472,1	188,2
Тернопільська	49,3	36,4	65,0	49,0	79,8	68,9	92,9	67,0
Харківська	430,4	475,5	400,2	552,5	563,3	820,4	764,1	877,2
Херсонська	129,9	45,5	167,2	43,6	145,3	85,3	223,5	77,8
Хмельницька	92,9	70,5	110,0	85,8	157,8	136,9	181,2	162,0
Черкаська	208,3	109,1	202,1	134,5	291,1	199,1	412,2	236,2
Чернівецька	61,4	38,4	70,6	49,0	72,2	73,3	85,7	86,2
Чернігівська	143,4	155,9	169,5	159,2	243,2	199,3	245,5	209,3
м. Київ	2 604,5	3 483,6	2 441,7	3 561,1	2 846,3	5 017,6	4 148,0	6 491,2
м. Севастополь	48,8	47,1	45,5	30,0	52,7	39,9	61,4	34,1

*Джерело: складено за даними [375].

Таблиця 3.14

Динаміка експорту/імпорту товарів по регіонах України*

Всього, млн дол США	2005			2006			2007		
	Експорт	Імпорт	К. покриття	Експорт	Імпорт	К. покриття	Експорт	Імпорт	К. покриття
Україна	34 228,4	36 136,3	0,95	38 368,0	45 038,6	0,85	49 296,1	60 618,0	0,81
АР Крим	355,1	168,9	2,1	400,1	228,3	1,75	463,0	266,9	1,74
Вінницька	424,5	287,7	1,48	403,7	321,6	1,26	485,7	305,9	1,59
Волинська	280,9	438,1	0,64	336,3	626,3	0,54	422,4	1 055,6	0,40
Дніпропетровська	5 946,2	2 739,1	2,17	7 118,2	3 701,8	1,92	9819,2	5 309,9	1,85
Донецька	8 198,2	2 585,4	3,17	8 776,6	2 868,8	3,06	10 654,9	4 451,3	2,39
Житомирська	266,8	184,2	1,45	314,3	206,2	1,52	405,1	294,8	1,37
Закарпатська	552,7	686,5	0,81	676,9	951,7	0,71	1 148,0	1 552,5	0,74
Запорізька	3 653,3	1 687,2	1,57	3 125,3	2 090,6	1,49	4 324,8	3 414,0	1,27
Івано-Франківська	813,5	573,6	1,42	885,8	757,0	1,17	1 005,4	789,0	1,27
Київська	496,0	1 503,5	0,33	577,9	1 985,2	0,29	775,6	2 597,1	0,30
Кіровоградська	185,2	92,1	2,01	189,0	99,4	1,90	272,5	178,6	1,53
Луганська	2 166,9	537,8	4,03	3 004,6	685,6	4,38	3 963,7	1 484,5	2,67
Львівська	621,0	934,6	0,66	804,8	1 118,8	0,72	1 036,7	1 454,0	0,71
Миколаївська	881,3	469,7	1,88	1 059,7	458,9	2,31	1 104,5	533,3	2,07
Одеська	1 019,2	1 575,7	0,65	766,4	1 955,3	0,39	1 098,5	2 551,6	0,43
Полтавська	1 883,3	535,2	3,52	1 874,7	634,3	2,96	2 143,1	899,5	2,38
Рівненська	235,0	297,8	0,79	291,4	459,3	0,63	384,7	416,5	0,92
Сумська	576,9	251,6	2,29	513,7	277,4	1,85	682,0	374,5	1,82
Тернопільська	76,1	95,8	0,79	81,6	118,4	0,69	124,8	168,6	0,74
Харківська	721,0	1 419,5	0,51	888,6	1 936,4	0,46	1 143,0	2 265,4	0,50
Херсонська	234,6	100,2	2,34	245,6	151,4	1,62	323,2	188,8	1,71
Хмельницька	184,8	272,8	0,68	221,1	287,8	0,77	336,7	330,6	1,02
Черкаська	339,5	310,2	1,09	482,7	394,5	1,22	690,6	494,9	1,40
Чернівецька	102,3	164,4	0,62	112,1	171,4	0,65	157,5	134,0	1,17
Чернігівська	250,4	246,8	1,01	313,1	257,4	1,22	362,5	381,6	1,29
м. Київ	4 462,4	12 855,7	0,35	4 426,8	17 628,5	0,25	5 337,3	23 726,3	0,22
м. Севастополь	79,6	46,5	1,71	101,5	55,2	1,84	109,2	51,8	2,11

*Джерело: складено за даними [375].

Зокрема, питома вага Донецької, Дніпропетровської, Запорізької областей та м. Києва становила 62 % загальноукраїнського експорту. Основну частину експорту становить експорт руди, металопродукції та продукції хімічної промисловості. До цієї групи областей надходить також понад 40 % загального обсягу імпорту.

Водночас частка Волинської, Житомирської, Кіровоградської, Рівненської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Чернівецької, Чернігівської областей та м. Севастополя не досягнула й 5 % загального обсягу експорту продукції (табл. 3.14).

В останнє десятиріччя українська промисловість знаходиться в якісно нових економічних умовах, які багато в чому визначили її нинішній стан. Промислові

підприємства, зіткнувшись з новими реаліями, намагались адаптуватись до нових умов. Але ця адаптація відбувалась за відсутності державної підтримки, націленої на системну трансформацію промислового розвитку і забезпечення інноваційного зростання економіки України. Затримка інноваційного процесу на рівні регіону пояснюється низьким ступенем гнучкості й адаптивності підприємств до інновацій. До основних причин цього явища відносять: низька активність внутрішніх та зовнішніх інвесторів, сповільнені темпи зростання оновлення основних виробничих фондів внаслідок різкого знецінення встановленої на підприємствах техніки, невідповідність рівня технічного розвитку виробництва високопрогресивним параметрам інновацій, висока вартість вітчизняних зразків нової техніки тощо [81, с. 38].

Оцінка промислово-інноваційного потенціалу регіонів дає можливість розробляти інноваційну стратегію промислових підприємств на довгострокову перспективу, а в кінцевому підсумку, це сприятиме підвищенню ефективності інноваційної діяльності в регіонах країни. Кожний регіон України має свої специфічні особливості, які значною мірою впливають на його промисловий розвиток [79, с. 34]. Зупинимося на більш детальній характеристиці одного із них.

Запорізька область є одним з регіонів, який за економічними показниками стабільно займає одну із лідируючих позицій в Україні, посідаючи 4 місце серед усіх регіонів за обсягами реалізації промислової продукції (після Донецької, Дніпропетровської, Луганської областей та м. Києва). За обсягами реалізації продукції промисловості в розрахунку на одну особу населення, область займає третє місце: на кожного мешканця області припадає майже 35 тис. грн (у Дніпропетровській області – близько 40 тис. грн, у Донецькій – трохи більше 35 тис. грн).

Область виробляє близько п'ятої частини сталі та готового прокату чорних металів загального обсягу виробництва в Україні (за підсумками 2008 р.), майже 30 % феросплавів, дві третини ізолюваного обмотувального проводу, половину легкових та третину вантажних автомобілів, більше чверті електроенергії, близько 15 % нерафінованої олії та десяту частину пива.

2008 р. був непростим для економіки області. Світова економічна криза внесла значні корективи в динаміку розвитку виробництва. Так, за 2008 р. в промисловості вперше за тривалий час мало місце скорочення виробництва проти 2007 р. на 2,2 % (в цілому по Україні – на 3,1 %), при тому, що з початку року промисловість області працювала випереджаючими темпами – 14,9 %. Поступово темпи уповільнювались і ситуація, що склалася в економіці в IV кварталі 2008 р. (скорочення обсягів становило 30,5 % рівня IV кварталу 2007 р.), звичайно ж позначилась на спаді виробництва в цілому за звітний рік.

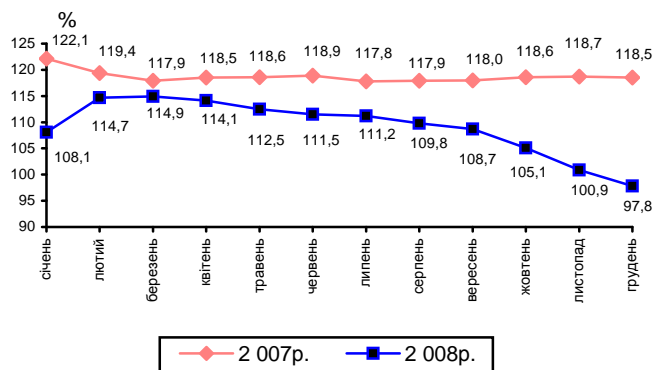

Рис. 3.4. Індекси обсягів промислового виробництва (наростаючим підсумком до відповідного періоду попереднього року) [375]

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

Підприємствами області було реалізовано промислової продукції на 67,0 млрд грн. Основу промислового потенціалу області складають металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів – 34,5 %, машинобудування – 26,4 %, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води – 17,9 %. Вагомими також є виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення – 4,5 %, і така соціально спрямована галузь, як виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 8,8 %. Сумарна частка зазначених галузей становить більше 90 %, і саме результати їх діяльності впливають на розвиток промислового виробництва в області.

Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів є найбільш суттєвим видом діяльності за визначальним впливом на показники динаміки промислового виробництва області (34,5 % реалізованої продукції за підсумками 2008 р.) і складає більше 11 % обсягу реалізації цієї галузі в Україні.

У структурі продукції галузі лівову долю складає металургійна продукція – 95,1 %, з них найбільша частка належить виробництву чавуну, сталі та феросплавів – 80,0 % та виробництву кольорових металів – 10,3 %.

За 2008 р. порівняно з 2007 р. у цій підсекції відбулось скорочення виробництва, яке склало 11,0 % (по області в цілому – 2,2 %). Зазначимо, що негативна динаміка обсягів виробництва мала місце у всіх звітних періодах п. р., але найбільше падіння (на 35,2 %) відбулося в IV кварталі порівняно з IV кварталом 2007 р.

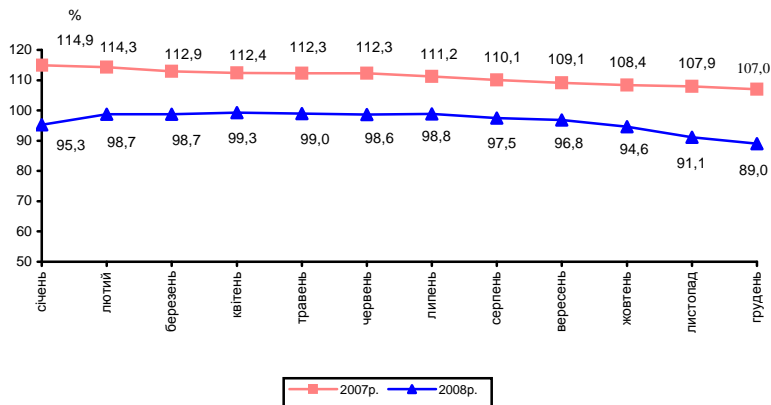

Рис. 3.5. Індекси обсягів виробництва продукції металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (наростаючим підсумком до відповідного періоду попереднього року)

Цілком логічно, що і виробництво основних видів продукції зазнало найбільшого скорочення теж наприкінці року. Так, у листопаді майже без замовлень залишились підприємства з виробництва феросплавів, а скорочення цього виду продукції за листопад 2008 р. порівняно з листопадом 2007 р. склало рекордний показник – на 97,4 %. Це, безумовно, позначилося і на показниках виробництва феросплавів за рік у цілому: за 2008 р. їх виробили 482,7 тис. т (на 18,2 % менше порівняно з попереднім роком). Також менше виробили сталі – 4 432,9 тис. т (на 11,6 %), дроту з алюмінію – 18,0 тис. т (на 18,4 %), дроту зі сталі – 48,5 тис. т (на 38,1 %), виробів, одержаних холодним штампуванням і гнуттям – 135,9 тис. т (на 14,2 %), виробів столових, кухонних чи побутових і їх частин з металів чорних, міді, алюмінію – 3 678,3 т (на 8,8 %).

Зменшився випуск чавуну, готового прокату чорних металів, раковин та мийок з чорних металів, тканин, грат, сіток і загороджень з дроту сталюого та мідного.

Разом з цим збільшилось виробництво деяких видів продукції з кольорових металів: необробленого алюмінію – на 2,5 % (виробництво склало 98,9 тис. т), дроту з міді – на 8,4 % (8 292 т). Також більше виробили рафінованої міді і мідних сплавів.

Стосовно виробництва готових металевих виробів, то, незважаючи на економічну ситуацію в IV кварталі, в цілому за 2008 р. проти 2007 р. випуск збірних будівельних металоконструкцій зріс на 25,8 % і склав 5 985 т, металевих резервуарів та цистерн місткістю понад 300 л – на 15,2 % (9 008 т).

Запорізька область має у своєму розпорядженні потужний машинобудівний комплекс, який є однією з провідних галузей промисловості регіону. Підприємствами галузі виробляється широкий спектр продукції машинобудування – від авіаційних турбін, автомобілів та іншої складної техніки до побутових приладів.

Частка продукції машинобудування за 2008 р. в загальнообласному обсязі реалізації склала 26,4 % (приблизно сьома частина в обсязі машинобудування України). За результатами 2008 р. область виробила майже половину легкових автомобілів та високовольтної електричної апаратури країни.

У структурі реалізації безпосередньо машинобудівної продукції найбільша частка належить виробництву транспортних засобів та устаткування – 61,3 % (10 869,6 млн грн) та виробництву електричного, електронного та оптичного устаткування – 31,0 % (5 490,1 млн грн). Питома вага виробництва машин та устаткування незначна – 7,7 % (1 369,2 млн грн).

І хоча протягом усього 2008 р. (як і в 2007 р.) галузь виявляла позитивну динаміку обсягів виробництва порівняно з відповідними періодами 2007 р., темпи її, починаючи з квітня, почали уповільнюватися.

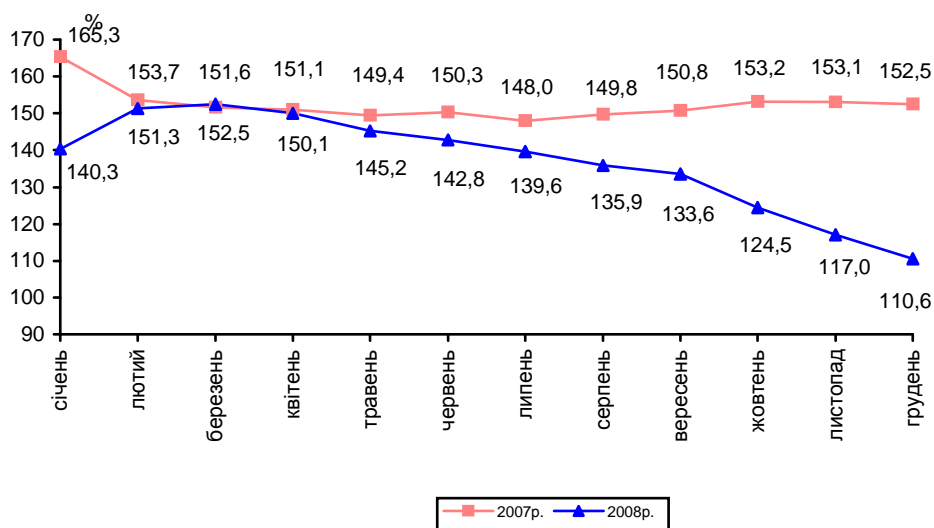

Рис. 3.6. Індекси обсягів виробництва продукції машинобудування (наростаючим підсумком до відповідного періоду попереднього року)

Найбільш вразливим для підприємств машинобудування стало II півріччя 2008 р.: індекс промислової продукції порівняно з II півріччям 2007 р. склав усього 87,6 % (для порівняння: I півріччя 2008 р. порівняно з I півріччям 2007 р. – 142,8 %).

Позитивна динаміка виробництва з початку року дала змогу машинобудівному комплексу закінчити рік з приростом виробництва в 10,6 %. Збільшення випуску продукції за 2008 р. порівняно з 2007 р. зберегли підприємства всіх трьох груп: з

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування (на 23,6 %), транспортних засобів та устаткування (на 5,8 %) і машин та устаткування (на 1,2 %).

Слід зазначити, що у підприємств усіх трьох груп машинобудування в IV кварталі темпи росту уповільнилися, але найбільшого уповільнення зазнало виробництво транспортних засобів та устаткування: якщо за 9 місяців 2008 р. приріст порівняно з відповідним періодом 2007 р. становив 34,5 %, то за рік – лише 5,8 % (уповільнення склало 28,7 в. п.). Так, якщо впродовж 9 місяців у середньому за місяць випускалось 17 949 легкових та 403 вантажних автомобілів, то в IV кварталі в середньому за місяць – тільки 7 761 та 96 автомобілів відповідно.

У виробництві машин і устаткування уповільнення темпів росту за цей період склало 15,3 в. п., виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування зазнало найменшого розриву – 8,3 в. п.

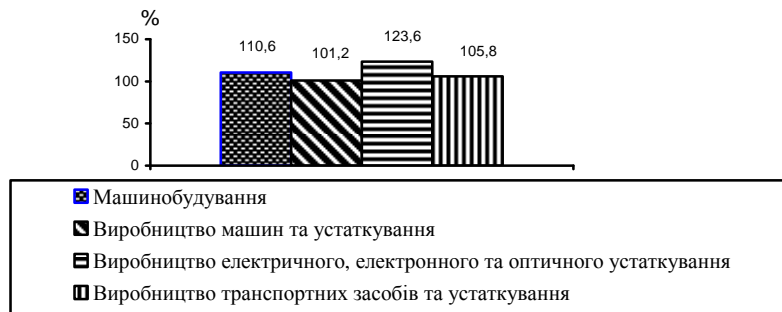

Рис. 3.7. Індеси обсягів виробництва в машинобудуванні в 2008 році за групами (до попереднього року)

Значне зростання обсягів у 2008 р. мало місце на підприємствах з виробництва електророзподільної та контрольної апаратури (в 1,7 рази), електродвигунів, генераторів та трансформаторів й інших машин та устаткування спеціального призначення (близько на третину), гальванічних елементів і машин та устаткування загального призначення (близько п'ятої частини), електричних ламп та освітлювального устаткування (на 13,4 %), ізолюваного проводу та кабелю (на 10,2 %).

Відставання випуску продукції від рівня 2007 р. відбулося на підприємствах з виробництва побутових приладів (на третину), механічного устаткування (на 21,9 %), верстатів (на 10,1 %).

Серед основних видів продукції машинобудування порівняно з 2007 р. найбільшого приросту досягло виробництво приладів для вимірювання фізичних та хімічних величин – на 62,0 % (виробництво становило 1 956,3 тис. шт.) та електричної високовольтної апаратури – на 29,4 % (115,9 тис.шт.). На 10-20 % збільшилось виробництво електричних реакторів, котушок індуктивності та статичних електричних перетворювачів, ізолюваного обмотувального проводу, проводів та кабелів електричних низьковольтних (напругою до 1 000 В).

Поряд з цим суттєво (на 20-40 %) зменшився випуск насосів для рідин та підйомників рідин, холодильного і морозильного промислового устаткування та теплових насосів, електродвигунів та генераторів змінного струму, приладів для вимірювання електричних величин та іонізуючих випромінювань, вантажних автомобілів.

Ще більшого спаду виробництва зазнали мостові крани на нерухомих опорах, прилади та апаратура для автоматичного регулювання та керування, причепи та напівпричепи тощо.

Виробництво визначальної продукції машинобудування – легкових автомобілів – скоротилося порівняно з минулим роком майже на 5 % і склало 184,8 тис. шт.

Ще один з визначальних базових видів діяльності, від результатів роботи якої залежить розвиток промислового виробництва області – виробництво та розподілення електроенергії, газу та води. У 2008 р. питома вага продукції галузі в загальнообласному обсязі реалізованої продукції склала 17,9 %.

Обсяги виробництва в цій секції в 2008 р. порівняно з попереднім роком зменшилися на 9,4 %. Найбільшу частку в обсязі реалізованої продукції галузі складає виробництво та розподілення електроенергії – 87,8 %.

У 2008 р. усіма типами електростанцій було вироблено 50,9 млрд кВт·год електроенергії (більше чверті в Україні), що на 4,9 % менше, ніж у 2007 р.

Запорізька область володіє енергетичним джерелом, яке суттєво перевищує її потреби. Рівень споживання електроенергії протягом багатьох років коливається в межах 30 % від її виробництва.

Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів займає досить значне місце у виробництві промислової продукції області. Її питома вага в загальнообласному обсязі реалізації складає 8,8 %.

Найвагомішу частку в обсязі реалізованої продукції галузі в 2008 р. склали напої – 38,5 %, олія та тваринні жири – 32,6 %, молочні продукти та морозиво – 8,5 %, інші харчові продукти – 9,5 %.

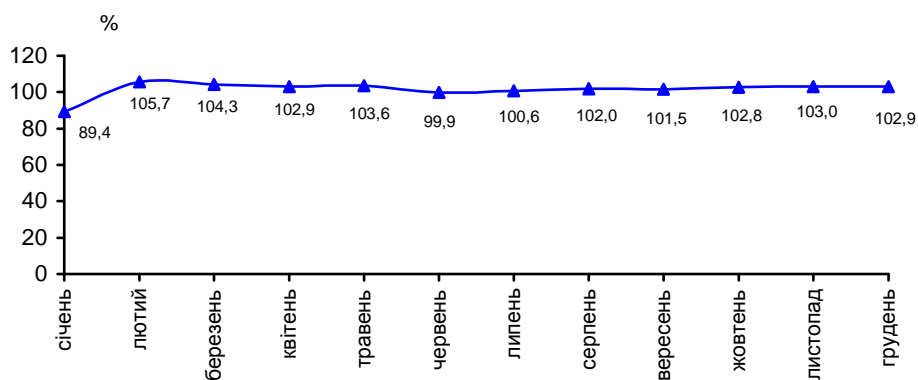

Рис. 3.8. Індекси обсягів виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у 2008 році (наростаючим підсумком до відповідного періоду попереднього року)

Впродовж 2008 р. (за виключенням січня та червня) галузь зберігала позитивну динаміку виробництва і в цілому за рік приріст виробництва проти 2007 р. склав 2,9 %.

Насамперед, це стало результатом зростання обсягів у виробництві напоїв (на 14,4 %) та інших харчових продуктів (на 1,7 %).

Позитивна динаміка виробництва порівняно з 2007 р. мала місце у виробництві кисломолочної продукції (у 2008 р. її виробили 10,8 тис. т або на 26,6 % більше відносно 2007 р.), обробленого рідкого молока (18,3 тис. т або на 16,5 %), жирних сирів (19,2 тис. т або на 7,2 %), хлібобулочних виробів (77,1 тис. т або на 3,4 %), безалкогольних напоїв (8,0 млн дол або на 8,1 %), пива (34,5 млн дол або на 34,9 %).

Разом з цим значно менше (на 20-35 %), ніж у 2007 р. виробили яловичини і телятини, свіжих (парних) чи охолоджених, а також сушеної, солоні чи копченої, рафінованої олії, вершкового масла, борошна, кондитерських виробів з цукру, включаючи білий шоколад без вмісту какао, виробів макаронних з начинкою.

За підсумками 2008 р. Запорізька область стала лідером у виробництві нерафінованої соняшникової олії (279,4 тис. т), незважаючи на те, що виробили її на 3,9 % менше, ніж у 2007 р.

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

Порівнюючи випуск харчових продуктів та напоїв на одну особу в 2008 р., які виробляються в області і в Україні в цілому, треба зазначити, що в області більше виробляється нерафінованої олії, маргарину та аналогічних виробів, жирних сирів, безалкогольних напоїв та пива. Разом з цим ми відстаємо від середньостатистичних показників у виробництві ковбасних виробів, обробленого рідкого молока, вершкового масла, кисломолочної продукції, борошна, круп та хлібобулочних виробів.

Ще однією важливою галуззю для області є виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення, доля якої в загальнообласному обсязі реалізації промислової продукції складає 4,5 %. Основна частина реалізованої продукції галузі – кокс. На долю області припадає майже 9 % всього його виробництва в Україні. У цілому за 2008 р. в галузі зменшилось виробництво промислової продукції порівняно з 2007 р. на 5,2 %.

Питома вага добувної промисловості в обсязі реалізації промислової продукції області досить незначна – 2,6 %. Ця галузь представлена підприємствами з добування залізної руди та інших неенергетичних матеріалів, які використовуються, в основному, у будівництві. За 2008 р. порівняно з 2007 р. промислове виробництво в добувній промисловості зменшилось на 7,1 %. Менше, ніж у 2007 р. було вироблено практично всіх основних видів продукції галузі (за винятком неагломерованої залізної руди): каоліну, вогнетривкої глини, піску, гальки, гравію та щебеню для будівництва і шлаків для будівництва.

Інші галузі промисловості хоча і представлені в області, але вплив їх на економічні результати незначні.

В області діє виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції. Підприємства цієї підсекції займаються випуском вогнетривких та абразивних виробів, цегли, виробів з бетону і гіпсу, скла, санітарно-керамічних виробів та іншого. Внесок цієї галузі в загальнообласний показник реалізації продукції складає всього 2,2 %. У цілому за 2008 р. порівняно з 2007 р. падіння виробництва склало 9,7 %. Це стало наслідком зменшення виробництва основних видів продукції цієї галузі: збірних залізобетонних конструкцій – на 22,1 % або на 35,8 тис. м³ та вапна – на 9,9 % або на 55,4 тис. т. Також менше виробили керамічної вогнетривкої цегли та санітарно-технічних керамічних виробів.

Питома вага в загальнообласному обсязі реалізації продукції підприємств хімічної та нафтохімічної промисловості – 2,0 %. За 2008 р. порівняно з 2007 р. в галузі відбулося падіння виробництва на 15,0 %, що стало наслідком зменшення обсягів на підприємствах з виробництва основної хімічної продукції, лаків та фарб і пластмасових виробів.

У целюлозно-паперовому виробництві та видавничій діяльності реалізовано всього 0,4 % всієї промислової продукції області. За 2008 р. порівняно з 2007 р. падіння виробництва склало 12,2 %.

Обсяги реалізації продукції легкої промисловості складають 0,3 % загальнообласних. У цілому за 2008 р. порівняно з 2007 р. відбулося зростання виробництва на 5,7 %.

Більше, ніж у 2007 р. було вироблено постільної білизни, верхнього трикотажного одягу, пальт, напівпальт, плащів, курток та аналогічних виробів, взуття.

Підприємства з оброблення деревини та виробництва виробів з деревини, крім меблів, зменшили обсяги промислового виробництва в 2008 р. порівняно з 2007 р. на 26,2 %.

2009 р. розпочався зі значного спаду промислового виробництва: у січні обсяги скоротились на 41,8 % порівняно з січнем 2008 р.

За підсумками обстеження ділової активності майже всі промислові підприємства вказали, що перший квартал 2009 р. характеризувався або зменшенням виробництва та реалізації продукції, або суттєво низьким рівнем цих показників. Багато підприємств вважають, що рівень доступності кредитів поганий і це, звичайно, гальмує процес виробництва навіть у сприятливі періоди, а тим більше – в період світової економічної кризи. Також стримує виробництво нестача оборотних коштів, висока конкуренція з боку закордонних та вітчизняних аналогічних товарів, низький платоспроможний попит на продукцію, що випускається, високі податки, надто високі тарифи природних монополій. Деякі підприємства вказали, що ускладнює процес виробництва нерівність

умов господарювання порівняно з конкурентами. За цих умов багато підприємств готові зменшувати обсяги виробництва, використовувати негрошові розрахунки (бартер та ін.), звільнювати працівників підприємств або зменшувати зарплату, робочий тиждень, вводити неоплачувані відпустки.

Починаючи з березня 2009 р. падіння обсягів виробництва порівняно з відповідним періодом попереднього року дещо уповільнилось і за I півріччя склало 38,2 % порівняно з січнем-червнем 2008 р. Половина опитаних підприємств у другому кварталі п. р., показали, що незважаючи на те, що поточний обсяг (рівень) виробництва та реалізації продукції низький, все ж вони виробили та реалізували продукції більше, ніж за перший квартал. Свій фінансово-економічний стан підприємства оцінюють як задовільний або поганий, а замовленнями майже всі підприємства забезпечені тільки на 1-2 місяці.

Зменшення обсягів промислового виробництва в I півріччі 2009 р. проти відповідного періоду минулого року стало наслідком падіння виробництва на підприємствах всіх трьох секцій: добувної промисловості – на 21,4 %, переробної – на 43,5 %, з виробництва і розподілення електроенергії, газу та води – на 11,2 %.

Зменшились обсяги виробництва в звітному періоді відносно минулорічного на підприємствах усіх галузей переробної промисловості, крім виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, де приріст склав 8,7 % порівняно з I півріччям 2008 р. Цьому сприяло суттєве збільшення виробництва як рафінованої, так і нерафінованої олії (в 1,5 р.), яловичини і телятини, свіжих (парних) чи охолоджених (на 31,6 %), вершкового масла, жирністю до 85 % (на 31,3 %). Також збільшився випуск горілки.

Серед основних галузей найбільшого спаду зазнало машинобудування: порівняно з січнем-червнем 2008 р. обсяги виробництва скоротилися на 56,6 %. Зменшився випуск практично всіх основних видів продукції, крім турбокомпресорів, кранів козлових, мостових пересувних, токарних верстатів, сепараторів для молока відцентрових, приладів та апаратури для автоматичного регулювання та керування, устаткування транспортного іншого.

Майже на 80 % скоротився випуск легкових та на дві третини вантажних автомобілів і це зважаючи на те, що автомобільне виробництво займає вагомe місце в машинобудуванні області (за підсумками I півріччя п. р. воно складало 23,4 % в обсязі реалізованої промислової продукції галузі та 5,4 % – в цілому за промисловістю області). Зменшилось також виробництво таких важливих видів продукції, як електричні трансформатори (на дві третини) і електричні реактори, котушки індуктивності та статичні електричні перетворювачі (наполовину).

У металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів за 6 місяців 2009 р. проти аналогічного періоду попереднього року обсяги скоротилися на 40,3 % (виробили тільки третину феросплавів і дві третини сталі). Суттєво менше виробили чавуну, готового прокату чорних металів, необробленого алюмінію, дроту зі сталі, алюмінію та міді, тканин, ґрат, сіток та загороджень з дроту сталюого або мідного, резервуарів та цистерн металевих місткістю понад 300 л, раковин та мийок з чорних металів.

У виробництві коксу та продуктів нафтоперероблення за січень-червень 2009 р. спад відносно аналогічного періоду минулого року склав 32,2 %. У I півріччі п. р. порівняно з відповідним періодом 2008 р. мало місце зменшення обсягів виробництва всіх виробів цієї підсекції.

За підсумками 2008 р. за темпами росту промислового виробництва Запорізька область випереджала такі найбільш промислово розвинуті області, як Донецька, Дніпропетровська, Луганська. За перше півріччя 2009 р. картина змінилася: серед названих областей наша область – на останньому місці.

Одне з пояснень такої ситуації полягає в різній структурі промислового виробництва: питома вага добувної промисловості в Запорізькій області в декілька разів менше, ніж у Дніпропетровській, Донецькій або Луганській областях. І хоча наслідки кризи зачепили майже всі види промислової діяльності, все ж таки падіння виробництва в

**Розвиток регіональної промислової політики держави:
теорія, методологія, механізми**

добувній промисловості менш суттєве, ніж в інших секціях промисловості. Також важливу роль у цьому відставанні серед вищеназваних областей зіграло найбільше падіння виробництва в машинобудуванні, при тому, що доля його реалізації продукції в нашій області значно вища.

Розглядаючи структуру реалізованої продукції області за 2008 р. та січень-червень 2009 р., можна побачити, що вона відрізняється. Перш за все, в січні-червні 2009 р. суттєво зменшилась питома вага металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів – на 7,4 в. п., машинобудування – на 3,5 в. п., виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення – на 0,7 в. п. Разом з цим збільшилась питома вага виробництва та розподілення електроенергії, газу та води – на 8,3 в. п., виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – на 3,9 в. п.

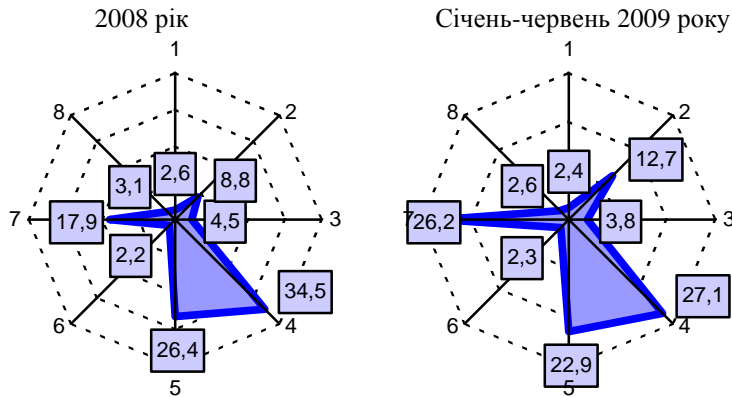

Рис. 3.9. Розподіл обсягів реалізації продукції за основними видами діяльності (у відсотках до загального обсягу):

1 – добувна промисловість;	5 – машинобудування;
2 – виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів;	6 – виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції;
3 – виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення;	7 – виробництво та розподілення електроенергії, газу та води;
4 – металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів;	8 – інші галузі промисловості

За 2008 р. індекс цін виробників промислової продукції області склав 129,0 %, що на 5,3 в. п. вище, ніж у 2007 р. За січень-червень 2009 р. ціни знизились на 0,6 %. Зростання цін у 2008 р. відбулось за всіма видами промислової діяльності.

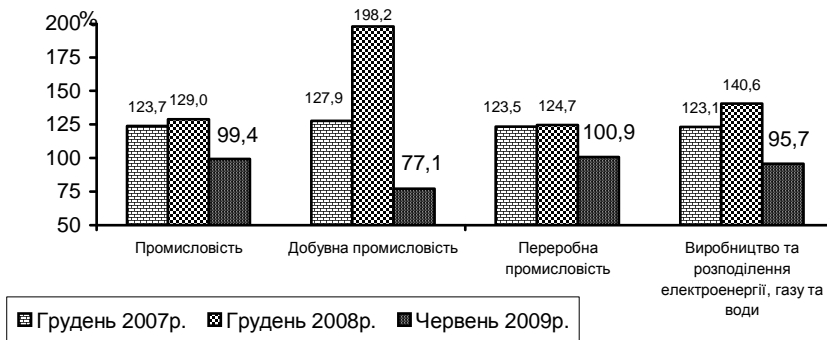

Рис. 3.10. Індекси цін виробників області (до грудня попереднього року)

Найбільше їх підвищення зафіксовано в добувній промисловості. Це сталося, в основному, за рахунок значного збільшення цін в добуванні металевих руд. Ціни в інших галузях добувній промисловості зросли на 31,2 %. За 6 місяців 2009 р. ситуація в галузі змінилась внаслідок значного зниження цін в добуванні металевих руд. Продукція інших галузей добувній промисловості подешевшала на 3,0 %.

У виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води зростання цін у 2008 р. викликано подорожчанням електроенергії. Вартість теплоенергії зросла на 32,9 %. За січень-червень 2009 р. ціни в даній галузі знизились внаслідок подешевшання електроенергії. Теплоенергія подорожчала на 1,5 %.

У переробній промисловості ціни протягом 2008 р. та 6 місяців 2009 р. зростали.

Серед її підгалузей найсуттєвіше збільшення цін у 2008 р. (на 49,2 %) зафіксовано у виробництві іншої неметалевої мінеральної продукції. За 6 місяців 2009 р. ситуація змінилась на протилежну – ціни зменшились на 5,1 %.

В одній з пріоритетних галузей промисловості – машинобудуванні – у 2008 р. спостерігалася тенденція щодо прискорення темпу приросту цін порівняно з 2007 р. (31,9 % проти 5,2 %). Найбільше зросла вартість продукції виробництва транспортних засобів та устаткування (на 35,4 %). Збільшились ціни у виробництві електричного, електронного та оптичного устаткування (на 27,7 %) і машин та устаткування (на 19,3 %). За січень-червень 2009 р. продукція машинобудування стала дорожчою на 9,2 %. У виробництві електричного, електронного та оптичного устаткування ціни зросли найбільш помітно – на 14,0 %. Суттєво подорожчали товари виробництва транспортних засобів та устаткування (на 7,9 %), машин та устаткування – менш значно (на 4,6 %).

Підвищення вартості продукції хімічного виробництва (на 32,8 %) і виробництва гумових та пластмасових виробів (на 13,6 %) сприяло зростанню цін у 2008 р. в хімічній та нафтохімічній промисловості (на 31,2 %). За 6 місяців 2009р. продукція даної галузі подорожчала на 6,9 %.

Помітно у 2008 р. (на 25,0 %) зросли ціни в металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів (у 2007 р. – на 26,1 %). При цьому вартість продукції металургійного виробництва збільшилась на 24,6 %, а виробництва готових металевих виробів – на 36,8 %. Зменшення попиту у січні-червні 2009 р. спричинило зниження цін у вищезазначеному виді промислової діяльності на 5,5 %.

У виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів підвищення цін за 2008 р. становило 12,6 % (у 2007 р. – 38,7 %). Тенденція щодо їх зростання залишилась і в поточному році. Так, за 6 місяців 2009 р. темп росту склав 106,4 %. Серед видів промислової діяльності даної галузі збільшення цін у 2008 р. відбулось у виробництві м'яса та м'ясних продуктів – на 51,2 % (за 6 місяців п. р. – на 2,7 %), рибних продуктів – на 23,7 % (на 7,0 %), інших харчових продуктів – на 20,4 % (на 7,5 %), напоїв – на 15,7 % (за 6 місяців п. р. – на 6,3 %). Менш відчутно у 2008 р. подорожчала продукція виробництва молочних продуктів та морозива, олії та тваринних жирів (на 2,7 % та на 1,0 % відповідно). За 6 місяців п. р. за цими видами промислової діяльності ситуація дещо інша: продукція виробництва олії та тваринних жирів подорожчала (на 11,2 %), а молочних продуктів та морозива, навпаки – подешевшала (на 5,2 %). У виробництві продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів у 2008 р. відбулось зниження цін на 2,6 % (за 6 місяців п. р. – на 0,1 %).

На підприємствах легкої промисловості ціни в 2008 р. зросли на 12,5 % (у 2007 р. – на 9,3 %), а за 6 місяців 2009 р. – на 9,1 %.

Слід відзначити значне уповільнення темпів приросту цін у 2008 р. у виробництві коксу, продуктів нафтоперероблення порівняно з 2007 р. (6,3 % проти 56,5 %). Проте підвищення цін протягом року спостерігалось як у виробництві продуктів нафтоперероблення, так і у виробництві коксу. У січні-червні 2009 р. відбулось падіння цін у вищезазначеному виді економічної діяльності (на 18,3 %), що стало результатом подешевшання як у виробництві коксу, так і у виробництві продуктів нафтоперероблення.

Зростання цін виробників промислової продукції у 2008 р. викликано, переважно, підвищенням закупівельної вартості сировини, плати за використання надр, мінімальної

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

заробітної плати та подорожчанням енергоносіїв. Серед основних чинників зареєстрованих цінових змін у 2009 р. – суттєве зменшення попиту та коливання курсу валют.

У 2008 р. інноваційною діяльністю займалися 36 промислових підприємств області, питома вага яких у загальній кількості промислових підприємств склала 8,9 %, (у 2007 р. – відповідно 43 підприємства і 10,8 %). Найбільша частина інноваційно активних підприємств припадає на машинобудування (50,0 %).

Впровадженням інноваційних видів продукції займалися 35 промислових підприємств (97,2 % загальної кількості інноваційно активних). З них нову продукцію для ринку впроваджували 8 промислових підприємств, для підприємств – 25.

Порівняно з 2007 р. кількість впроваджених інноваційних видів продукції збільшилася на 35,8 %, у тому числі машин, устаткування, приладів, апаратів – на 28,3 %, і становила відповідно 148 та 77 одиниць. Серед них трансформатори, напівпровідники, кабелі, запчастини до побутової техніки та автомобілів, мастила та оливи.

Впровадженням інноваційних видів продукції займалися: ВАТ «Запоріжтрансформатор», «Дніпроспецсталь», «Запорожжкокс», «Запоріжсклофлюс», «Запоріжполімертара», «Бердянські жниварки», Запорізьке державне підприємство «Радиоприлад», ТОВ «НВО Агрінол», «Кварц», ВАТ ПБК «Славутич», казенне підприємство «Науково-виробничий комплекс «Іскра».

Впровадженням нових технологічних процесів у 2008 р. займалися 20 підприємств, або 55,6 % загальної кількості інноваційно активних. Нові технології придбали 7 підприємств, з яких 6 придбали результати досліджень та розробок, за 1 підприємством – ноу-хау, угоди на придбання технологій та устаткування. Цими підприємствами було впроваджено 257 нових технологічних процесів, з них маловідходних, ресурсозберігаючих – 35 (у 2007 р. – відповідно 234 та 33). Технологічні процеси впроваджували ВАТ: «Дніпроспецсталь», «Запоріжвогнетрив», «Запоріжтрансформатор», «Мотор Січ», «Запорожжкокс»; КП «Запорізький титано-магнієвий комбінат», ТОВ «Запорізький машинобудівний завод «Славутич-Сервіс», ЗАТ «ЗАЗ».

Впровадженням організаційних інновацій у 2008 р. займалися 7 промислових підприємств, маркетингових – 9.

Серед них підприємства з виробництва харчових продуктів та напоїв, коксу, продуктів нафтоперероблення, металургійні та машинобудівні.

За звітний рік інноваційної продукції реалізовано на суму 5 345,2 млн грн, що складає 8,3 % загального обсягу реалізованої промислової продукції (у 2007 р. – 3 432,0 млн грн та 6,6 %).

На промислові підприємства м. Запоріжжя припадало 98,7 % інноваційної продукції. Більш активно інноваційну продукцію реалізовували підприємства Комунарського, Ленінського, Заводського районів. Найбільший обсяг інноваційної продукції реалізовано підприємствами машинобудування – 4 469,4 млн грн (83,6 % загального обсягу реалізованої інноваційної продукції).

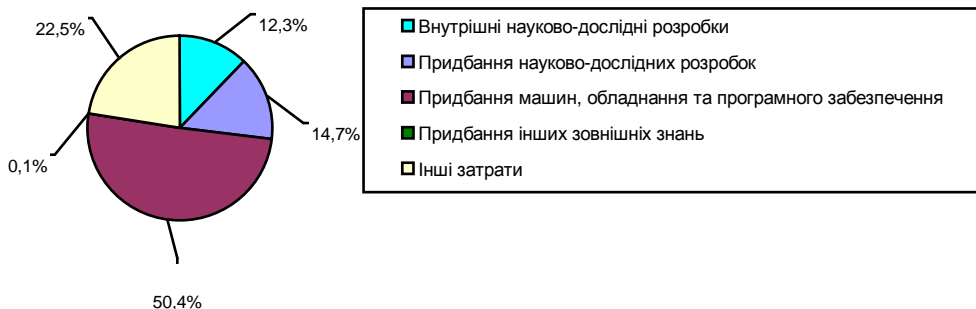

Рис. 3.11. Розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності у 2008 році

У 2008 р. на розвиток промисловості було спрямовано 3 877,9 млн грн інвестицій в основний капітал (капітальних вкладень), що на 17,1 % менше, ніж у попередньому році та у 1,7 рази більше порівняно з 2000 р.

У структурі інвестицій до основного капіталу вкладення капіталу у розвиток промисловості є переважаючими – їх частка в загальному обсязі капітальних вкладень по області становила 52,0 %.

У технологічній структурі інвестицій в основний капітал, як і в попередньому році, переважає частка витрат на придбання машин, обладнання, устаткування для новозбудованих об'єктів і для реконструкції та технічного переоснащення діючих підприємств. За минулий рік питома вага цих витрат становила 60,1 % загального обсягу капітальних вкладень у промисловість області, що на 9,1 в. п. менше, ніж у 2007 р. Частка витрат на виконання будівельних і монтажних робіт збільшилась з 27,5 % у 2007 р. до 30,5 % у 2008 р.

Слід відзначити, що інвестування промислового комплексу області відбувалося, в основному, за рахунок власних коштів підприємств. З державного бюджету було освоєно лише 9,3 млн грн або 0,2 % загального обсягу інвестицій в основний капітал у промисловість області.

За видами промислової діяльності 75,6 % капітальних вкладень спрямовано в розвиток підприємств переробної промисловості, 19,2 % – з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води, решта – в добувну промисловість.

Обсяги інвестування в добувну промисловість області зменшились порівняно з 2007 р. на 2,4 %, а в переробну – на 19,9 %. Також скоротили обсяги освоєних інвестицій (на 8,5 %) підприємства з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води. Ними освоєно 744,2 млн грн, переважна частка цих коштів (82,2 %) направлена на будівництво, реконструкцію та технічне переоснащення підприємств з виробництва та розподілення електроенергії. На проведення заходів покращення водо- та тепlopостачання регіону направлено 107,9 млн грн, з них з державного бюджету – 8,9 млн грн. Слід зазначити, що обсяги інвестицій у набирання, очищення та розподілення води в 2008 р. скоротилися в порівнянні з попереднім роком на 66,7 % і становили 56,0 млн грн.

На підприємствах з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів обсяги капіталовкладень збільшились на 9,0 %. Значні кошти вкладено в розвиток таких підприємств, як ВАТ «Пиво-безалкогольний комбінат «Славутич», ЗАТ: «Запорізький оліяжиркомбінат», «Пологівський олійноекстракційний завод», ТОВ «Айс Запоріжжя» та ПП «Фабрика делікатесних сирів». Також зросли (на 1,7 %) обсяги інвестування на підприємствах хімічної та нафтохімічної промисловості, в основному, за рахунок реконструкції та технічного переоснащення цехів на ВАТ: «Запорожжкокс», «Завод напівпровідників».

Натомість, скоротились обсяги освоєних інвестицій на підприємствах машинобудування. Ними минулого року було освоєно 830,9 млн грн, що на 21,7 % менше, ніж у 2007 р.

Також скоротились капіталовкладення на підприємствах металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів. У 2008 р. порівняно з 2007 р. обсяги інвестицій зменшились на 42,1 % (порівняно з 2000 р. – на 7,5 %).

Це відбулося переважно за рахунок зменшення інвестицій у виробництво інших видів первинного оброблення сталі (на 77,6 % менше рівня 2007 р.), на кування, пресування, штампування, профілювання (на 67,8 %), на виробництво кольорових металів (на 67,5 %) та інших готових металевих виробів (на 66,9 %). Водночас суттєво зросли капіталовкладення в підприємства з лиття металів – у 3,2 рази.

У І півріччі 2009 р., як і раніше, найбільшу частку капіталовкладень було спрямовано в розвиток промислових видів діяльності (62,5 %). Однак порівняно з січнем-червнем 2008 р. обсяги інвестицій в основний капітал у промисловість зменшились на 46,4 %. Це зумовлено скороченням (на 49,4 %) обсягів інвестицій у переробну промисловість, які складають 73,4 % капіталовкладень у промисловість. Інвестиції в розвиток підприємств

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води зменшились на 52,9 %. Натомість інвестиції у розвиток добувної промисловості збільшились на 70,3 %, але вони складають лише 9,7 % усіх капіталовкладень у промисловість.

Негативний вплив на темпи освоєння капіталовкладень у переробній промисловості мало зменшення інвестицій в основний капітал у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (на 67,5 %), машинобудування (на 45,4 %), металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів (на 32,3 %). Частка цих видів діяльності в загальних обсягах капіталовкладень переробної промисловості становила 90,1 %.

Середньооблікова кількість штатних працівників, зайнятих на великих та середніх підприємствах промисловості в 2008 р., становила 199,0 тис. осіб (39,4 % обласного рівня), за січень-червень 2009 р. вона скоротилась на 8,9 % та склала 181,4 тис. осіб. Серед них кожна третя – жінка.

Середньомісячна заробітна плата, нарахована на одного штатного працівника промисловості в 2008 р., порівняно з попереднім роком збільшилась на 28,1 % та склала 2 273,95 грн, що в 3,4 рази перевищує рівень встановленого прожиткового мінімуму для працездатної особи (669 грн.) та на 25,5 % – відповідний показник по області. У січні-червні п. р. розмір її зменшився на 2,9 % та склав 2 207,06 грн.

Залишається значною диференціація рівня оплати праці між видами промислової діяльності.

Найбільш оплачуваними в 2008 р. залишались працівники виробництва та розподілення електроенергії, газу та води, добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних, металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів, де рівень заробітної плати в 1,2 рази перевищував середній рівень у промисловості області.

Значно нижчою залишається заробітна плата працівників виробництва шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів, текстильного виробництва, виробництва одягу, хутра та виробів з хутра, оброблення деревини та виробництва виробів з деревини, виробництва гумових та пластмасових виробів, целюлозно-паперового виробництва, видавничої діяльності, де її розмір не перевищував 58,0 % середнього рівня в цілому у промисловості області.

Кожен працівник відпрацював у 2008 р. у середньому 1 698 годин, що на 2,5 % менше, ніж торік. Коефіцієнт використання табельного фонду робочого часу за 2008 р. зменшився з 0,87 до 0,84.

Для виконаного за шість місяців п. р. обсягу робіт (послуг), випуску продукції за умови повної зайнятості працівників було б достатньо в цілому 86,7 % задіяної чисельності працівників (у 2008 р. – 93,6 %). Надлишок робочої сили в промисловості за шість місяців п. р. склав майже 24,2 тис. осіб або 15,4 % загальної кількості штатних працівників цього виду діяльності (в січні-червні 2008 р. – відповідно 9,5 тис. осіб та 4,9 %).

На підприємствах промисловості більше, ніж кожний третій працює в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам.

Розподіл працівників за рівнем заробітної плати показав, що серед 161,6 тис. працівників, які відпрацювали 50 % і більше табельного фонду робочого часу, встановленого на червень 2009 р., у 4,5 % працівників нарахована заробітна плата не перевищувала 625 грн, тобто законодавчо встановленого мінімального розміру, у 6,5 % – не перевищувала прожитковий мінімум. Група працівників з нарахуваннями до 1 000,00 грн становила 16,0 % задіяної кількості по промисловості, від 2 000,01 до 5 000,00 – 43,0 %, понад 5 000,00 грн – 5,2 %.

На 1 січня 2009 р. сума заборгованості із виплати заробітної плати по підприємствах промисловості становила 31,6 млн грн (70,6 % обласного рівня), що в 1,9 рази більше, ніж рік тому. Її розмір дорівнював 7,1 % фонду оплати праці, нарахованого за грудень 2008 р. За січень-червень п. р. загальна сума боргу збільшилась порівняно з початком року на 58,9 % і склала 50,2 млн грн.

Загальна сума заборгованості станом на 1 січня 2009 р. включає 5,5 млн грн. (17,5 %) несплаченої заробітної плати по тих суб'єктах господарювання, які призупинили економічну діяльність у 2001-2007 рр., включаючи підприємства, щодо яких реалізуються процедури відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом. Станом на 1 липня п. р. цей показник склав 10,0 млн грн (19,8 %).

З кожних 100 гривень, не виплачених економічно активними підприємствами промисловості на 1 січня 2009 р., 40 заборгували своїм працівникам підприємства з виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування, по 20 – металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів, виробництва машин та устаткування, 6 – хімічного виробництва.

На 1 січня 2009 р. чисельність працівників, які вчасно не отримали заробітну плату, становила 12,5 тис. осіб, що складає 7,0 % працівників, зайнятих на великих та середніх підприємствах промисловості. У січні-червні 2009 р. ці показники становили 12,4 тис. осіб та 7,1 % відповідно.

За шість місяців п. р. борг кожному з числа зазначених працівників збільшився в середньому з 1 801,97 грн. до 2 716,65 грн.

Слід відмітити, що в 2008 р., як і торік, переважна чисельність працівників (80,5 %) залишила робочі місця за власним бажанням. У зв'язку зі скороченням штатів вивільнено майже 1,6 тис. осіб (45,5 % обласного рівня), що на 19,0 % більше, ніж у попередньому році.

У 2008 р. спостерігалось збільшення мобільності робочої сили. Так, коефіцієнт валового обороту робочої сили (відношення кількості прийнятих та вибулих до середньооблікової чисельності працівників) склав 48,9 % порівняно з 46,5 % у 2007 р. Коефіцієнт прийому зменшився на 2,7 в. п., а коефіцієнт вибуття збільшився на 5,1 в. п.

Аналіз результатів фінансової діяльності промисловості області за 2008 р. показав, що 63,3 % підприємств були прибутковими і одержали 2 376,9 млн грн прибутку, що на 41,4 % менше, ніж у попередньому році. Збитково спрацювало 36,7 % підприємств, якими допущено збитків на суму 2 435,2 млн грн, що в 7,5 рази більше порівняно з 2007 р.

Сальдовий фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування становив 58,3 млн грн збитку, тоді як у 2007 р. промисловість мала найбільший показник у загальній сумі прибутку області – 3 735,2 млн грн.

Найбільших збитків зазнали підприємства переробної промисловості (694,2 млн грн), зокрема: виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (521,7 млн грн) та металургійного виробництва (457,2 млн грн). Але поряд з цим прибутково спрацювали підприємства машинобудування (342,0 млн грн), з виробництва коксу, продуктів нафтоперероблення (45,3 млн грн), целюлозно-паперового виробництва; видавничої діяльності (10,8 млн грн).

За січень-червень 2009 р. фінансовий результат промислових підприємств від звичайної діяльності до оподаткування (крім малих підприємств) становив 396,0 млн грн прибутку, що складає 14,7 % від показника відповідного періоду минулого року.

Прибутковими підприємствами, частка яких у загальній кількості становила 45,2 %, отримано 1 747,9 млн грн прибутку, що на 39,4 % менше, ніж за січень-червень 2008 р. Основну його частину сформовано у машинобудуванні (60,3 %) і на виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (25,6 %).

Протягом січня-червня 2009 р. збитково спрацювало 54,8 % підприємств, що на 19,2 в. п. більше, ніж за відповідний період минулого року. Цими підприємствами отримано 1 351,9 млн грн збитків, що в 6,8 рази більше, ніж за січень-червень 2008 р. Найбільші суми збитків отримано в металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів (796,5 млн грн) і виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води (189,7 млн грн).

Важливим показником, що характеризує економічну діяльність, є коефіцієнт рентабельності, який розраховується як відношення фінансового результату від операційної діяльності до витрат операційної діяльності. За підсумками 2008 р. рівень рентабельності

**Розвиток регіональної промислової політики держави:
теорія, методологія, механізми**

операційної діяльності підприємств промисловості становив 3,9 %, що нижче за показник попереднього року на 2,2 в. п. і на 0,8 в. п. – ніж у цілому по області. Серед промислових видів діяльності найбільш рентабельно спрацювали підприємства добувної промисловості (34,7 %), а серед підприємств переробної промисловості кращі показники мали підприємства, що займаються целюлозно-паперовим виробництвом; видавничою діяльністю (8,8 %) і машинобудуванням (6,7 %). У той же час, на підприємствах текстильного виробництва, виробництва одягу, хутра та виробів з хутра і підприємствах з оброблення деревини та виробництва виробів з деревини, крім меблів, рівень рентабельності мав від’ємне значення (– 4,9 та – 4,8 % відповідно).

Для забезпечення безперервного процесу виробництва підприємствам необхідно мати достатні обсяги оборотних коштів. На кінець 2008 р. вартість оборотних активів промислових підприємств становила 28 168,7 млн грн, у тому числі в запасах товарно-матеріальних цінностей – 8 812,6 млн грн, що відповідно на 35,1 % та на 11,2 % більше, ніж на початок року.

У структурі оборотних активів підприємств промисловості значну частку, як і в попередньому році, займала дебіторська заборгованість (54,9 %) і запаси товарно-матеріальних цінностей (31,3 %). З початку 2008 р. частка дебіторської заборгованості в загальній сумі оборотних активів збільшилась на 11,8 в. п., а частка в запасах товарно-матеріальних цінностей та грошових коштів, навпаки, зменшилась – на 6,7 та на 4,8 в. п. відповідно.

на 1 січня 2008 року

на 31 грудня 2008 року (відсотків)

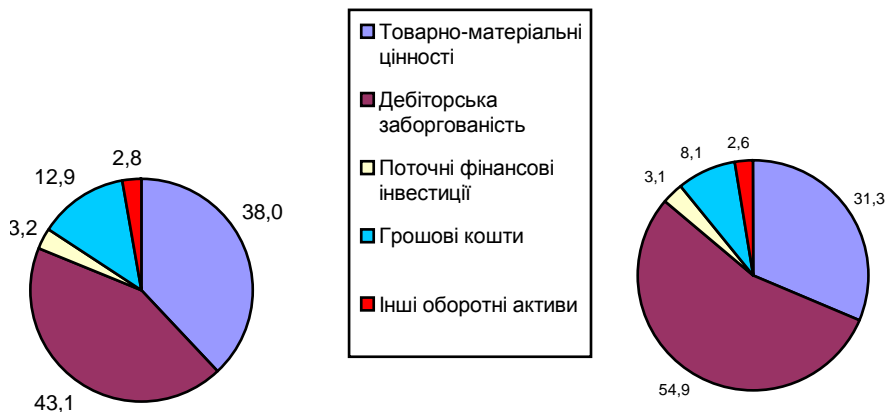

Рис. 3.12. Структура оборотних активів

Протягом 2008 р. зберігалася тенденція щодо зростання дебіторської та кредиторської заборгованості, яка порівняно з початком року збільшилась відповідно на 72,2 % та на 58,1 % і на кінець року становила 15 468,1 та 14 844,5 млн грн.

У 2008 р. малі підприємства склали 93,3 % загальної кількості підприємств-суб’єктів підприємницької діяльності Запорізької області.

Серед малих промислових підприємств у 2008 р. 31,2 % склали підприємства машинобудування, 11,6 % – металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів; 11,1 % – целюлозно-паперового виробництва, видавничої діяльності; 10,0 % – виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів.

Середньорічна кількість найманих працівників малих промислових підприємств зменшилась порівняно з 2007 р. на 4,1 % і склала 14 123 особи.

На підприємствах машинобудування працювало 32,9 % найманих працівників промисловості, у виробництві харчових продуктів, напоїв – 12,9 %, металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів – 12,0 %, целюлозно-паперовому виробництві; видавничій діяльності – 11,9 %.

Середньомісячна заробітна плата на малих промислових підприємствах в 2008 р. складала 962,67 грн (у 2007 р. – 722,92 грн). Слід зазначити, що у 2008 р. проти попереднього року середньомісячна заробітна плата зросла на підприємствах майже всіх видів промислової діяльності.

Найвищою вона була на підприємствах з виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування – 1 200,14 грн (942,17 грн – у 2007 р.), виробництва машин та устаткування – 1 159,46 грн (843,07 грн), виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції – 1 137,48 грн (815,91 грн). Лише на підприємствах добувної промисловості середньомісячна зарплата зменшилась на 30,4 % і склала 520,33 грн.

Малими промисловими підприємствами області реалізовано продукції на 1 804 855,4 тис. грн. (що складало 2,5 % у загальному обсязі реалізованої промислової продукції (робіт, послуг)), з неї продукції переробної промисловості – на 1 753 424,6 тис грн. Найбільша частка припадала на машинобудування, металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, хімічну та нафтохімічну промисловість.

У 2008 р. обсяг реалізованої промисловими підприємствами продукції (робіт, послуг) у розрахунку на 1 особу склав 127,8 тис грн.

Узагальнюючи результати аналізу діяльності малих промислових підприємств, слід зазначити, що регуляторні бар'єри, які створюються державою, гальмують розвиток та функціонування малих підприємств у ринкових умовах, а спільні заходи з державної підтримки малого підприємництва на регіональному і місцевому рівнях не набули широкого поширення, незважаючи на те, що інтереси влади різних рівнів співпадають.

Але незважаючи на складне становище, в якому об'єктивно опинився регіон, потужний економічний потенціал Запорізької області вселяє надію на успішне подолання кризи. Так, у грудні 2008 р. було прийнято «План антикризових заходів по Запорізькій області на 2008-2009 рр.», який включав: відновлення системи кредитування банківськими установами процесу виробництва та реалізації вітчизняних автомобілів, звільнення від сплати ввізного мита обладнання, комплектуючих виробів до нього та матеріалів, які не виробляються в Україні та ввозяться для технічного переобладнання та створення нових робочих місць на підприємствах, введення системи квот на ввезення імпорتنих товарів, аналоги яких виробляються в Україні, заборони кредитування будь-яких імпорتنих закупівель, крім продовольчих товарів, які не виробляються або виробляються в недостатньому обсязі в Україні, введення державного регулювання цін на виробництво, транспортування, реалізацію мінеральних добрив, пально-мастильних матеріалів для агропромислового комплексу тощо.

У серпні 2009 р. в Розпорядженні голови обласної державної адміністрації «Про виконання антикризових заходів по Запорізькій області» було зазначено, що намітилися певні ознаки уповільнення негативних процесів, спричинених фінансово-економічною кризою, але залишається чимало загроз соціально-економічному розвитку області через нестабільність динаміки промислового виробництва. Значна частина поданих пропозицій щодо внесення відповідних змін до чинного законодавства залишається нереалізованою, що продовжує ускладнювати економічну ситуацію в регіоні.

Так, несвоєчасне відшкодування податку на додану вартість підприємствам області призводить до загострення проблеми дефіциту обігових коштів підприємств, несвоєчасної виплати заробітної плати, збільшення заборгованості за енергоносії, та, як наслідок, погіршення фінансово-економічного стану промислових підприємств.

З метою посилення державного впливу на розвиток промисловості як провідної галузі економіки України слід вважати доцільним створення самостійного централізованого регіонального органу управління з питань промисловості, який би на основі використання ринкових та організаційно-правових чинників забезпечив ефективність управління розвитком промислових підприємств різних форм власності і господарювання.